

Traduir poesia d'ahir i d'avui

per Vicent Alonso

La meua contribució a la traducció de poesia d'ahir i d'avui al català és més aviat escassa. A la d'avui tan sols hi he contribuït amb la versió de «Pensées sous les nuages», un conjunt de poemes que constitueixen la segona part del llibre del mateix títol de Philippe Jaccottet (1983), que aparegué a la revista *Daina*, 1 (1983).

Bé que m'hauria agradat anar més lluny en la versió catalana d'aquest gran poeta i excel·lent traductor de Goethe, Mandelstam, Góngora, Musil..., però la veritat és que, a pesar d'haver-ho intentat en ocasions successives, no he estat capaç d'elaborar res més que provatures, mers esbossos que no mereixien la publicació.

Quant a la poesia d'ahir, poca cosa més. D'una banda, el Baudelaire que vaig compartir i traduir amb Anna Montero, aparegut a la col·lecció d'Edicions del Mall (*Petits poemes en prosa*, 1983), i el que, anys més tard, vaig preparar per a Albatros Edicions, *El meu cor al descobert* (1986), versió del seu diari íntim, *Mon coeur mis à nu*, que si no forma part estrictament del seu corpus poètic, bé que pot considerar-se ineludible a l'hora d'esbrinar-ne els supòsits estètics en convivència amb les circumstàncies vitals; de l'altra, Tristan Tzara i el seu magnífic *L'homme approximatif* (1968), la primera versió del qual aparegué l'any 1986 en la col·lecció que aleshores dirigia Marc Granell a l'editorial Gregal, i que no fa tant que he reeditat, sota els auspicis d'Arnau Pons, a Lleonard Muntaner (2013).

Aquests fragments de l'obra de Jaccottet, Baudelaire i Tristan Tzara són, doncs, tot el que puc adduir en favor de la meua dedicació a la traducció poètica. Convé precisar, a més, que si la traducció de Baudelaire, i semblantment la de Jaccottet, fou la conseqüència natural d'una lectura apassionada de la seua obra, la de Tzara nasqué més aviat de circumstàncies atzaroses que, com he explicat també en el pròleg a l'edició de Lleonard Muntaner, es relacionaven amb l'epidermis de la literatura. Però, té gens d'importància, això? No ho crec, sincerament. Per a traduir cal passió, com escrigué Jünger als *Diaris de París*, però aquesta passió no naix necessàriament de la convivència amb un autor, ni del coneixement aprofundit; pot aparèixer també de sobte, com un llampec que t'il·lumina l'enteniment i et multiplica el desig, a propòsit d'un sol poema, d'un simple vers fins i tot, o, com en el cas del Tristan Tzara que a mi em deixà corprès, d'una lectura memorable que algú en féu, «les cloches sonnent sans raison et nous aussi / les soucis que nous portons avec nous / qui sont nos vêtements intérieurs...», entre gots de vi i converses en una taverna dels voltants del claustre valencià de la Nau. Em sembla, doncs, que hauria d'entrar més justament dins la categoria de traductors accidentals, mogut sobretot per raons estètiques, però també per motivacions de caire biogràfic. La passió, al capdavall, també pot provenir de certes circumstàncies vitals compartides amb els d'una generació que, educada al País Valencià durant el franquisme, visqué els somnis d'una cultura universal i d'expressió catalana. Fills d'una consumada precarietat lingüística i cultural, tant

ens entossudírem a reivindicar-nos, que no deixàrem de sentir mai la necessitat urgent de dosis exagerades d'universalitat. No cal més que revisar l'índex del número ja esmentat de *Daina* per a constatar que el que dic és una veritat com una casa de pagès. Traduir era combregar amb la cultura universal i si, com a traductors érem mers aficionats, compartíem una voluntat fèrria de construir una llengua de cultura que superara els localismes i que estiguera en condicions de dialogar sense prejudicis amb la resta del món. I és per això precisament que tampoc no és just reduir a l'anècdota o al destí una experiència, la de traductor, que entra en contacte directe (recordem l'Steiner de *Després de Babel*) amb l'essència del llenguatge. Què no deu haver après el català dels valencians després de tota la traducció que hem estat capaços de produir des de la transició fins ara? I si parlo del català dels valencians és per les circumstàncies específiques que hem viscut els qui ací, de menuts, aprenguérem la llengua als carrers i ens haguérem de reeducar més tard amb fortes dosis d'autodidactisme. No sé si ni tan sols ningú ha elaborat la relació d'obres traduïdes per autors valencians des dels setanta fins ara, però tant de bo arribàrem fins i tot a esbrinar maneres d'estudiar la repercussió d'aquest esforç en la mateixa evolució de la nostra capacitat creativa. La nòmina de poetes-traductors valencians no és precisament escassa i no és cap bogeria creure que el fet ha degut repercutir en la creació poètica pròpia.

Si la meua contribució a la traducció és exigua, no puc deixar de dir que com a poeta no he deixat mai de traduir-me els versos que m'han arribat a l'ànima. Enamorar-se d'un poema és sempre la condició prèvia perquè es pose en marxa la necessitat de traduir-lo. És potser aquell «don de la ebriedad» de Claudio Rodríguez («Siempre la claridad viene del cielo; / es un don: no se halla entre las cosas / sino muy por encima, y las ocupa / haciendo de ello vida y labor propias. / Así amanece el día; así la noche / cierra el gran aposento de sus sombras») o, si voleu, aquella admonició baudeleriana «És l'hora d'embriagar-se! Per a no ser esclaus martiritzats del Temps, embriagueu-vos incessantment! De vi, de poesia o de virtut, com més us plagui» que em posen en situació de lectura adequada del poema i que m'indueixen finalment a traslladar-lo a la llengua pròpia, a fer-lo meu. No és cap convicció teòrica, però crec en certes condicions indefugibles de la lectura de poesia: la soledat, que et fa entendre i sentir com cal la presència de l'altre; la veu silenciosa, la música i l'oralitat com a condició del poema; i l'esbarrassament, parcial o total, de versió pròpia, és a dir, catalana. Així, he traduït poemes de Wallace Stevens, d'Elisabeth Bishop o de René Char, per esmentar alguns dels poetes que m'han acompanyat darrerament. La relació completa seria molt llarga, com és natural, si recorria la meua biografia lectora. No hi faltarien tampoc —i no ho esmente debades— els mateixos clàssics catalans que, de nou amb paraules de Steiner, «cada generación retraduce apremiada por una necesidad impostergable de resonancias precisas e inmediatas». Hi ha, tot plegat, una relació íntima entre el text i el traductor. Aquesta és la qüestió substancial. I, per això mateix, traduir no té a veure amb decisions prèvies, per bé que siguen justificades i enraonades. L'enamorament no és precisament de conveniència.

El traductor no és un teòric de la traducció, però participa en el debat que té lloc incessantment al voltant de les raons últimes de la seua ocupació. Qui millor que ell per a contrastar el que uns i altres en diuen, per a comprovar des de la pràctica quina posició s'adequa més al que sent i entén quan tradueix? Dubte si té sentit ací la distinció entre la traducció poètica i la resta. Si parlo de mi, la distinció és irrellevant. Les qüestions teòriques suscitades per la meua dedicació a la traducció tampoc no la necessiten. El problema de la literalitat, per exemple, sempre se'm presenta davant de qualsevol text, poètic o no. Ara no ho sé, però en aquells anys finals de la dècada dels setanta tothom s'hi referia. En el meu cas, feia poc que havia llegit l'aposta radical que Ferrater explicitava al pròleg d'*El Procés*, de Kafka: «la literalitat ha estat l'article de la meua fe». No és estrany, doncs, que la nota introductòria que amb Anna Montero prepararem per als *Petits poemes en prosa* recordava l'afirmació de Ferrater, i a més, reblava el clau amb la postil·la: «Aquesta és, creiem, la millor manera de traduir un text sense trair-lo». Quin atreviment o, si voleu, quina ingenuïtat! Traduir, com llegir, sempre exigeix la tensió del punt intermedi entre els dos textos (l'original i el del

lector-traductor) que s'hi enfronten, els quals no coincideixen mai, i el resultat serà millor com més s'haja mantingut la tibantor imprescindible per a evitar que un dels dos fagocite l'altre, en un sentit que em recorda el principi heraclitià segons el qual, sense l'oposició entre l'arc i la corda, no es produiria el moviment de la fletxa. És cert que, en l'extrem oposat als qui no veuen més enllà del mot a mot, hi ha traductors, com els que segons Ferrater posaren en francès l'obra de Kafka, que tenen la temptació constant de corregir l'autor. Per això dic tensió i punt intermedi. Dolors Udina insinua aquesta mateixa tensió de què parle referint-se també al mateix pròleg de Ferrater: «és interessant remarcar això que diu de "la literalitat ha estat l'article de la meva fe", una "literalitat" que sens dubte ha de permetre al traductor llibertats d'autor». I no crec que Feliu Formosa s'allunye gaire de la mateixa idea quan a propòsit d'una traducció de Bernhard que ha publicat recentment Ramon Farrés, afirmava: «Sempre he sostingut que traduir Bernhard, com traduir Trakl, o la prosa minuciosa d'un Kafka, per posar un parell d'exemples pròxims a la meua pròpia tasca de traductor, demana al traductor una fidelitat que s'aproxima a la literalitat. Vull dir que així ho exigeixen l'estil, el ritme, l'estructura sintàctica i la precisió lèxica d'aquests autors». Fidelitat que s'aproxima a la literalitat (Formosa) i llibertats d'autor necessàries més enllà de la literalitat (Udina) són maneres de presentar un mateix problema, el de la indefugible oposició entre un text i la seua interpretació.

Amb tot, no vaig més enllà d'aquella tríada de Steiner que la teoria de la traducció ha emprat des del segle XVII per a presentar l'assumpte: «La primera comprende la traducción estrictamente literal, el acoplamiento palabra por palabra de los diccionarios bilingües, de la cartilla para aprender el idioma extranjero o de la paráfrasis entrelineada. La segunda representa esa vasta zona intermedia de la "traslación" con ayuda de un enunciado fiel y sin embargo autónomo. Aquí el traductor reproduce de cerca el original, pero también compone un texto que resulta natural en su propia lengua y que se puede valer por si mismo. La tercera categoría es la de la imitación, la recreación, la variación o la interpretación paralela. Cubre un terreno amplio y difuso, que abarca desde la transposición del original a un giro más accesible hasta el eco más libre de la alusión o el matiz paródico». Organitzar el pensament en tríades no implica limitar-lo a categories estàtiques, sinó el contrari. El territori ampli i difús amb què Steiner descriu el tercer element de la tríada em fa entendre, encara més si és possible, la meua ingenuïtat a l'hora d'afirmar que la literalitat era la millor manera de traduir un text sense trair-lo. Recorde en aquest sentit la meua admiració, segons que veig ara quasi desmesurada, en llegir la traducció que Benguerel féu de *Les flors del mal*, que ben poc tenia a veure amb la literalitat. Vaig escriure una nota sobre aquesta traducció al setmanari *El Temps* que em va servir per a autocríticar les meues ingenuïtats a l'hora de jutjar la literalitat i la traïció. *Les flors del mal* de Benguerel eren una oportunitat única de posar entre parèntesi certes conviccions. No hi ha dubte: tota traducció és sempre un mal menor. Els textos originals són únics i insubstituïbles. I més encara quan estan sotmesos a constreyniments formals tan poderosos —la poesia de Baudelaire, per exemple—, en què el trasllat a una altra llengua sempre implica una dificultat afegida. El traductor és sempre un intèrpret, fins i tot quan, amb voluntat de respectar al màxim el text original, vol fer-nos creure que ha deixat en suspens tot intent d'intromissió interpretativa. I el text traduït, en expressió feliç d'Alberto Manguel, és una mena d'univers paral·lel, un altre espai i un altre temps que necessàriament generen significats diferents. Fa goig, doncs, trobar traductors com Benguerel que, davant de textos d'especial dificultat, assumeixen aquestes «limitacions» perquè saben quin és el camí per a fer-les servir amb profit.

Si la imperfecció és inevitable, per què no l'assumim definitivament? No és un mal, una mancança metafísica de l'enteniment humà, sinó el motor de l'activitat creativa. En un conegut passatge de *L'Amitié*, Maurice Blanchot escriu: «Tout traducteur vit de la différence des langues, toute traduction est fondée sur cette différence tout en poursuivant, apparemment, le dessein pervers de la supprimer». I tot seguit: «À la vérité, la traduction n'est nullement destinée à faire disparaître la différence dont elle est au contraire le jeu; constamment elle y fait allusion, elle la dissimule, mais parfois en la révélant et souvent en l'accentuant, elle est la vie même de cette différence, elle y

trouve son devoir auguste, sa fascination aussi, quand elle en vient à rapprocher orgueilleusement les deux langages par une puissance d'unification qui lui est propre et semblable à celle d'Hercule resserrant les deux rives de la mer». Amb Blanchot, doncs, tornem als elements contraposats i a l'afirmació substancial que és de la tensió que se'n deriva que surt l'activitat creadora, de la qual el traductor, lector ell mateix, ha d'extraure els principis que guien el seu paper de mitjancer entre l'autor i la resta dels lectors. Centrat en l'endemig de la tríada de Steiner, perseguint «enunciats fidels i tanmateix autònoms» i acceptant la condició de mitjancer, ha d'assumir la necessitat d'una certa *epokhé*, perquè hauria de deixar en suspens certs privilegis, com ara el de concedir una interpretació concreta al que l'autor ha deixat com a mera possibilitat significativa. Sempre em ve a la memòria, com a exemple d'això mateix, el cas d'aquell conte de Hemingway, «Hills Like White Elephants», que a un extravagant traductor francès se li acudí titular «Paradis perdu», la qual cosa destruïa el joc increïblement ric, i bell, de significacions suspeses que l'autor havia estat capaç de construir. Milan Kundera en va donar compte, amb pèls i senyals, a *Les testaments trahis*. En aquest cas, la literalitat, que el traductor català sí que fa servir (Jordi Arbonès, en efecte, va traduir «Turons com elefants blancs»), respecta millor les virtualitats significatives del text. Tot i això, que ningú no pense que el respecte és definitiu, perquè l'expressió anglesa «white elephants» va molt més enllà de la versió literal en català. Els exemples podrien multiplicar-se, sobretot a partir dels títols, tan susceptibles de ser adaptats més enllà de les estrictes funcions textuais, pensats per al públic, no per als lectors. Quim Monzó ja fa temps que dedicà un bon grapat d'articles a denunciar el cas de les grotesques traduccions dels títols de les pel·lícules. I, per posar un altre exemple més actual, Oriol Pi de Cabanyes no s'estigué de denunciar a les pàgines de *La Vanguardia* la impropedència de traduir *Das Unbehagen in der Kultur*, de Freud, per *El malestar en la civilització*. Però ara solament vull fer notar que només en aquest cas, el de restringir voluntàriament les prerrogatives com a lector en benefici del paper de mitjancer que he d'assumir com a traductor, puc lligar l'experiència com a traductor amb l'altruisme. No puc negar-ho: l'objectiu essencial de les meues traduccions ha estat sempre el profit propi. Potser aquesta és la raó principal de l'escassa contribució a què em referia a l'inici. I em pregunte sovint si hauria pogut ser d'una altra manera, si els poetes que tradueixen poesia, o qualsevol altre gènere, no estan altament incapacitats per a la dosi d'altruisme que implica la feina del mitjancer. Em sembla que té tota la raó Mark Strand quan afirma que «in order to translate one must ceased to be». És possible, això?

Aquest article ha estat presentat el 26 de setembre de 2014 a Ca Revolta a València, en l'acte del Dia del Traductor.